

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Gesine Åström

Sveriges implementering av miljömålen i
ramvattendirektivet

*En analys av kommissionens kritik och regeringens
lagförslag*

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Emma Ahlm

Termin: VT 2018

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
1. INLEDNING	3
1.1 Allmänt	3
1.2 Syfte	3
1.3 Frågeställningar	3
1.4 Avgränsning	4
1.5 Metod och perspektiv	4
1.6 Forskningsläge	5
1.7 Material	5
1.8 Uppsatsens disposition	5
2. EU-RÄTTSLIG REGLERING	6
2.1 Ramvattendirektivets ursprung och EU-rättsliga bakgrund	6
2.2 Miljömål och miljö kvalitetsnormer	7
2.3 Ramvattendirektivets tillämpningsområde och tillsyn	7
2.4 Den adaptiva vattenplaneringen	8
2.4.1 Bedömning av vattenstatus	8
2.4.2 Antagande av kvalitetskrav	9
2.4.3 Upprättande av åtgärdsprogram	9
2.5 Försämringsförbudet i art. 4.1.a.i ramvattendirektivet	9
2.6 Weserdomen	10
3. SVENSK REGLERING	11
3.1 De allmänna hänsynsreglerna	11
3.1.1 Tillämpningsområde och genomslag	11
3.1.2 Rimlighetskravet	11
3.1.3 Gränsvärdesnormers begränsning på rimlighetsavvägningen	12
3.2 Tillståndspliktiga verksamheter	12
3.2.1 Verksamheter som påverkar vattenkvalitén	12
3.2.2 Tillståndsprövning	13
3.2.3 Återkallelse av tillstånd	13
3.2.4 Omprövning av tillstånd	13
3.3 Miljö kvalitetsnormer	14
3.3.1 Vad är en miljö kvalitetsnorm?	14
3.3.2 Punkt-fyra-normer	15
3.3.3 Miljö kvalitetsnormers genomslagskraft	15
3.4 Sveriges implementering av ramvattendirektivet	16
4. KRITIKEN FRÅN EU-KOMMISSIONEN	18
4.1 Överträdelseförfarandet	18
4.2 Om ramvattendirektivet och kommissionens kritik	18
4.3 Vad i implementeringen av art. 4.1.a.i är det som kommissionen kritiserar?	18
5. REGERINGENS PROPOSITION	20
5.1 Förbudsparagraf för vatten	20

5.2	Omprövning	21
6.	ANALYS	23
6.1	Vad är det kommissionen kritiserar?	23
6.1.1	Miljömålen för ekologisk status är punkt-fyra-normer	23
6.1.2	Omprövning av tillstånd	24
6.2	Kommer regeringens lagförslag att lösa problemen?	25
6.2.1	Miljömålen för ekologisk status ska bli bindande	25
6.2.2	Lagförslag gällande omprövning	25
6.3	Avslutande reflektioner	27
7.	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	28
7.1	Tryckta källor	28
7.1.1	EU-rättsligt tryck	28
7.1.2	Offentligt tryck	28
7.1.3	Rättsfall	28
7.1.4	Övrigt	28
7.2	Otryckta källor	28
7.3	Elektroniska källor	29
7.4	Litteratur	29

Summary

For more than ten years the European Commission has criticised Sweden's implementation of the Water Framework Directive. The critique resulted in a government bill (prop. 2017/18:243 *Vattenmiljö och vattenkraft*) in April 2018, to solve the shortcomings. This thesis focuses on the Commission's criticism of the implementation of the environmental objectives for the status of bodies of surface water in article 4.1.a.i in the Water Framework Directive. The purpose of this paper is to understand why the Commission criticises the Swedish implementation of the directive, and to discuss if the new law proposal in the government bill will improve the implementation. In other words, I will try to answer the following two questions: firstly, why the Commission criticises Sweden's implementation of the Water Framework Directive, and secondly, if the government bill will solve the problems.

To answer the questions, I have studied legislation, legislative history and doctrine as well as the submissions sent by the European Commission to the Swedish government. My conclusion is that the reason Sweden has been criticised is that Swedish law does not make the environmental objectives legally binding in the way the Water Framework Directive requires. To begin with, Sweden has not made the environmental objectives for ecological status completely mandatory in the process of permit application. Moreover, there are some restrictions in the possibility to add new conditions when reviewing the permit of a business, which is not in accordance with the directive. I believe that the proposals in the government bill will solve the first problem concerning the environmental objectives for ecological status. On the other hand I am not sure the second critique regarding the review of permits will be followed through the proposed legislation. The government bill suggests a specific regulation for hydroelectric power plants for which full permit review will be possible. However, for other kinds of businesses, the problems of today will remain.

Sammanfattning

I över tio år har Sverige fått kritik från EU-kommissionen för sin implementering av ramvattendirektivet. Denna kritik har delvis hanterats i proposition 2017/18:243 *Vattenmiljö och vattenkraft* som kom i april 2018 med förslag för att åtgärda bristerna. Fokus för denna uppsats är den delen av kommissionens kritik som rör införlivandet av miljömålen för vattenstatusen i ytvattenförekomster i artikel 4.1.a.i ramvattendirektivet. Syftet med undersökningen är dels att förstå varför Sverige har fått kritik för sin implementering av ramvattendirektivet och dels att diskutera huruvida de nya lagförslagen kommer att göra implementeringen mer korrekt. Uppsatsen har således två frågeställningar, en om varför Sverige fått kritik för sin implementering och den andra om förslagen i propositionen kommer att ge en mer korrekt implementering av direktivet.

Uppsatsen bygger på studium av lagtext, förarbeten och doktrin samt på analys av kommissionens inlagor i överträdelseärendet mot Sverige. Min slutsats är att Sverige har fått kritik på grund av att miljömålen för vattenkvalité i artikel 4.1.a.i ramvattendirektivet i svensk rätt inte har gjorts bindande på det sätt som direktivet kräver. För det första har miljömålen för ekologisk status inte fått en absolut bindande verkan vid tillståndsprövningar. För det andra finns det vissa begränsningar i möjligheten att ställa nya villkor på verksamheter i samband med omprövning av befintliga tillstånd, vilket också hindrar miljömålen genomslag. Gällande propositionens föreslagna lösningar menar jag att problemet med miljömålen för ekologisk status rättsverkan vid tillståndsprövningar kommer att åtgärdas genom de nya ändringarna eftersom en helt ny *förbudsparagraf* införs. Den andra delen av kritiken rörande omprövning bedömer jag inte vara lika tydligt åtgärdad. Förslaget innebär att en specialreglering för vattenkraft införs, där en omprövning kan resultera i att alla nödvändiga nya villkor tillförs tillståndet. Men för andra verksamheter än vattenkraft som också kan påverka vattenstatusen kommer begränsningarna i omprövningsmöjligheten som Sverige kritiseras för att kvarstå.

1. Inledning

1.1 Allmänt

Vatten är en förutsättning för allt liv på jorden. Sverige har visserligen relativt gott om vatten, men mängden vatten säger oss inte nödvändigtvis hur vårt vatten mår. Fördämningar av åar för vattenkraft, minskad biologisk mångfald, övergödning och föroreningar är några av de vattenrelaterade problem som Sverige idag kämpar med.¹ Längre har Sverige haft en självbild av att vara bäst i klassen i ämnet miljöarbete, så även gällande vattenskydd.² Men i och med vårt medlemskap i Europeiska Unionen (EU) ställs nya krav på vårt miljöarbete. I över tio år har EU-kommissionen drivit ett överträdelseärende mot Sverige för vår bristande implementering av ramvattendirektivet³. EU menar bland annat att Sverige inte ställer de krav på verksamhetsutövare som behövs för att skydda vattenmiljön. Delvis som en följd av denna kritik kom regeringen i april 2018 med en proposition⁴ med förslag på förändringar i Sveriges genomförande av ramvattendirektivet. Den här uppsatsen handlar om kommissionens kritik och regeringens lagförslag.

1.2 Syfte

Syftet med uppsatsen är att förstå vad i Sveriges implementering av ramvattendirektivet som kommissionen kritiserar. Jag avser även undersöka huruvida de föreslagna ändringarna i regeringens proposition kommer att åtgärda de brister avseende Sveriges implementering som kommissionen pekar på.

1.3 Frågeställningar

Utifrån det angivna syftet kommer jag att undersöka två frågeställningar.

1. *Varför kritiserar kommissionen Sveriges implementering av miljömålen i artikel 4.1.a.i ramdirektivet?*
2. *Kommer införandet av regeringens förslag i proposition 2017/18:243 att leda till en mer korrekt implementering av ramvattendirektivet?*

---

¹ RFR1 2011/12, *Biologisk mångfald i rinnande vatten och vattenkraft – En uppföljning*, s. 19.

² Frisk, Johan, *Framtidens vatten flödar fritt*, Hav & Vatten, Havs- och vattenmyndigheten, nr. 4, 2015, s. 24-28, s. 25.

³ Europaparlamentet och rådets direktiv 2000/60/EG av den 23 oktober 2000 om upprättande av en ram för gemenskapens åtgärder på vattenpolitikens område, EGT L 327, 22.12.2000, s. 1, (*fortsättningsvis ramvattendirektivet*).

⁴ Prop. 2017/18:243, *Vattenkraft och vattenmiljö*.

1.4 Avgränsning

EU-kommissionens kritik avseende Sveriges implementering av ramvattendirektivet är omfattande varför en avgränsning är nödvändig. Som frågeställningen antyder har jag valt att begränsa min framställning till att enbart behandla implementeringen av miljömålen i artikel 4.1.a.i ramvattendirektivet som rör ytvatten, alltså sjöar och floder. Ytterligare en inskränkning är att jag bara kommer att undersöka den del av implementeringen av dessa mål som skett genom miljökvalitetsnormer. Åtgärdsprogram, allmänna föreskrifter och kommuners planläggning kommer inte att behandlas. Avseende regeringens proposition kommer jag att följa samma avgränsning och alltså bara undersöka de lagförslag som är kopplade till implementeringen av miljömålen i artikel 4.1.a.i ramvattendirektivet.

1.5 Metod och perspektiv

Jag har i framställningen utgått ifrån den svenska rättsdogmatiska metoden genom studium av lagtext, förarbeten och doktrin.⁵ Jag har också använt mig av EU-rättsliga källor. Den EU-rättsliga metoden handlar om hur olika rättskällors förhåller sig till varandra och till den nationella rätten.⁶ Undersökningen utgår även från EU-kommissionens skrivelser inom ramen för överträdelseärendet. Det har inte varit helt lätt att placera in dessa i rättskälleläran och avgöra deras rättsliga status. Å ena sidan har skrivelserna stöd i Unionsfördraget som ger kommissionen rätt att övervaka länders efterlevnad av EU-rätten.⁷ Samtidigt är de inte en rättskälla på samma sätt som exempelvis ett uttalande från EU-domstolen är. Jag har därför i min undersökning inte enbart förlitat mig på EU-kommissionens kritik utan också själv studerat ramvattendirektivet och jämfört den med svensk lagstiftning.

I min utredning av frågeställningen kommer jag att anta ett miljörättsligt perspektiv. Miljö rätt handlar enligt Michanek och Zetterberg om de mänskliga lagarnas förhållande till den yttre miljön och om hur miljön ska skyddas.⁸ Framställningen kommer därför att fokusera på hur de bestämmelser jag analyserar förhåller sig till miljön och skyddet av den. Jag kommer

---

⁵ Kleinman, Jan, 'Rättsdogmatisk metod', i: Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*. Studentlitteratur, Lund 2013, s. 21-45, s. 21.

⁶ Reichel, Jane, 'Eu-rättslig metod', i: Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*. Studentlitteratur, Lund 2013, s. 109-140, s. 109.

⁷ Art. 17.1 Fördraget om Europeiska Unionen (FEU).

⁸ Michanek, Gabriel & Zetterberg, Charlotta, *Den svenska miljö rätten*, Fjärde upplagan, Iustus, Uppsala 2017, s. 30 och 32.

däremot inte att beakta exempelvis det energipolitiska- eller verksamhetsutövarperspektiv som också är möjligt att anta på ämnet. Samtidigt berör frågeställningen en förändring, där kritik från kommissionen resulterat i det lagförslag som i skrivande stund bara är någon vecka gammalt. Framställningen har därför också ett utvecklingsperspektiv.

1.6 Forskningsläge

Det finns flera författare som skrivit om Sveriges implementering av ramvattendirektivet. Några av dem är Christina Olsen Lundh⁹ och Gabriel Michanek¹⁰. Gällande miljö kvalitetsnormer har Lena Gipperth¹¹ gjort en betydelsefull avhandling.

1.7 Material

Jag har främst använt mig av lagtext, förarbeten och doktrin. Särskilt den nya propositionen har studerats i detalj eftersom den inte hunnit kommenterats än av andra författare. Jag har främst refererat till Christina Olsen Lundh¹² och Gabriel Michanek och Charlotta Zetterberg¹³. Även EU-rättsliga dokument har använts.

1.8 Uppsatsens disposition

Framställningen är uppdelad i en utredningsdel¹⁴ och en analysdel¹⁵. Utredningsdelen inleds med en beskrivning av ramvattendirektivet och EU-rätten. Därefter kommer den svenska regleringen och den nuvarande implementeringen av direktivet att behandlas. Sedan beskrivs innehållet i kommissionens kritik följt av en presentation av regeringens nya förslag i propositionen. Texten avslutas med att jag försöker besvara frågeställningen i analysdelen.

---

⁹ Olsen Lundh, Christina, *Panta rei: om miljö kvalitetskrav och miljö kvalitetsnormer*, Havsmiljöinstitutet, Göteborg 2016.

¹⁰ Michanek, Gabriel, 'EU:s adaptiva vattenplanering och svenska miljö rättsliga traditioner', i: Bugge, H. C., Indreberg, H., Syse, A., Tverberg, A., (red.), *Lov, liv och laere: Festskrift til Inge Lorange Backer*. Universitetsforlaget, Oslo 2016, s. 352-365.

¹¹ Gipperth, Lena, *Miljö kvalitetsnormer: en rättsvetenskaplig studie i regelteknik för operationalisering av miljömål*, Avhandling, Uppsala 1999.

¹² Olsen Lundh (2016).

¹³ Michanek och Zetterberg (2017).

¹⁴ Avsnitt 2-5.

¹⁵ Avsnitt 6.

2. EU-rättslig reglering

Detta avsnitt inleds med en introduktion till ramvattendirektivets EU-rättsliga bakgrund. Därefter behandlas de bestämmelser i ramvattendirektivet som min frågeställning berör, det vill säga den adaptiva vattenplaneringen och försämringsförbudet. Sist presenteras Weserdomen, ett förhandsavgörande från EU-domstolen med stor betydelse för tolkningen av ramvattendirektivet.

2.1 Ramvattendirektivets ursprung och EU-rättsliga bakgrund

Fördraget om Europeiska Unionens Funktionssätt (FEUF) utgör en del av unionens primärrätt och reglerar bland annat kompetensfördelningen mellan unionen och dess medlemsstater.¹⁶ På miljöområdet är befogenheten delad vilket innebär att medlemsstaterna får anta miljölagstiftning i den mån EU inte har antagit några bindande beslut på området.¹⁷ EU kan bland annat utnyttja sin kompetens genom att anta *direktiv*. Dessa är bindande för medlemsstaterna på grund av EU-rättens generella företräde framför nationell rätt.¹⁸ Till skillnad från förordningar som är direkt tillämpliga, binder direktiv medlemsstaterna att inom ramen för sin nationella lagstiftning införliva vissa i direktivet angivna resultat inom en bestämd tid.¹⁹ För en korrekt implementering krävs det att direktiven genomförs genom bindande regler. Det räcker alltså inte att en myndighet i sin praxis följer direktivet om denna praxis kan komma att ändras.²⁰ Dessutom har nationella domstolar och myndigheter en skyldighet att tolka nationell lagstiftning *unionsrättskonformt*, det vill säga i överensstämmelse med syftet av exempelvis ett direktiv, oavsett om det har implementerats korrekt eller ej.²¹

I FEUF återfinns också grunden för EU:s miljöpolitik. Där anges i art. 191.1 att målen för unionens miljöarbete är att *bevara, skydda och förbättra miljön* samt att *utnyttja naturresurser varsamt och rationellt*. För att få genomslag måste dessa miljömål omsättas i beslut vilket sker genom det i art. 192 FEUF angivna lagstiftningsförfarandet. Det är med bakgrund i detta som ramvattendirektivet tillkom år 2000. Ramvattendirektivet innebär att den

---

¹⁶ Bernitz, Ulf & Kjellgren, Anders, *Europarättens grunder*. Sjätte upplagan, Norstedts juridik, Stockholm 2018, s. 50.

¹⁷ Bernitz och Kjellgren (2018), s. 41 och art. 2.2 FEUF och art. 4.2.e FEUF.

¹⁸ A.a., s. 101.

¹⁹ A.a., s. 58.

²⁰ Langlet, David & Mahmoudi, Said, *EU:s miljö rätt*. Tredje upplagan, Norstedts juridik, Stockholm 2011, s. 34.

²¹ Bernitz och Kjellgren (2018), s. 124

tidigare fragmenterade EU-lagstiftningen på vattenområdet blivit mer heltäckande och sammanhållen.²² Syftet med direktivet är att förbättra vattenkvaliteten i unionen.²³ En grundtanke är att god vattenstatus ska åstadkommas i hela EU.²⁴

2.2 Miljömål och miljökvalitetsnormer

För att undvika begreppsförvirring vill jag inledningsvis reda ut några snarlika begrepp. Denna uppsats handlar om Sveriges implementering av ramvattendirektivets *miljömål* som återfinns i artikel 4 ramvattendirektivet. Dessa ska inte förväxlas med riksdagens nationella miljömål. I ramvattendirektivet finns det också *miljökvalitetsnormer*.²⁵ Både direktivets miljömål och miljökvalitetsnormer har i svensk rätt implementerats som miljökvalitetsnormer i 5 kapitlet miljöbalken. När jag fortsättningsvis använder ordet *miljökvalitetsnorm* är det den svenska typen i miljöbalken som avses.

2.3 Ramvattendirektivets tillämpningsområde och tillsyn

Ramvattendirektivet har ett brett tillämpningsområde och behandlar allt inlandsvatten, bland annat ytvatten och grundvatten. Denna uppsats fokuserar på ytvattnet, vilket är det vatten som finns inom ett lands territorium och som inte är grundvatten, det vill säga främst sjöar, floder och havet närmast kusten.²⁶ Ramvattendirektivet bygger på ett holistiskt synsätt vilket återspeglas i dess utformning.²⁷ Exempelvis ska vattnet i medlemsstaterna förvaltas utifrån vattnets geografiska förutsättningar istället för att följa vanliga administrativa indelningar.²⁸ Något förenklat kan man säga att medlemsstaterna ska dela upp sina vattenförekomster utifrån deras naturliga avrinningsområden och att flera avrinningsområden tillsammans bildar ett avrinningsdistrikt.²⁹ Inom varje avrinningsdistrikt ska en vattenmyndighet undersöka vattnets tillstånd. Undersökningens resultat ligger sedan till grund för förvaltningen av vattnet. Vattenmyndigheterna ska upprätta förvaltningsplaner för vattendistrikten vart sjätte år.³⁰

---

²² Langlet och Mahmoudi (2011), s. 250.

²³ Louka, Elli, *Water law & policy: governance without frontiers*. Oxford University Press, Oxford 2008, s. 50.

²⁴ Langlet och Mahmoudi (2011), s. 251.

²⁵ Art. 2.35 ramvattendirektivet.

²⁶ Art. 2.1 ramvattendirektivet.

²⁷ Olsen Lundh (2016), s. 189.

²⁸ Langlet och Mahmoudi (2011), s. 252.

²⁹ Art. 3.1 ramvattendirektivet.

³⁰ Art. 5.2 ramvattendirektivet och Michanek (2016), s. 353.

2.4 Den adaptiva vattenplaneringen

Innehållet i dessa förvaltningsplaner ska bygga på en *adaptiv vattenplanering*. Detta kan kortfattat beskrivas som en cykel för planering av vattenförekomsterna i ett vattendistrikt på sex år. Syftet är att genom att regelbundet utvärdera vattenstatusen, sätta upp kvalitetskrav för vattnet samt anta åtgärdsprogram för uppnåendet av målen, kunna undvika en statisk lagstiftning på ett föränderligt område. Målet är att medlemsstaterna undviker en försämring av den befintliga vattenstatusen samt uppnår *god vattenstatus* senast 2015. Tidsfristen kan förlängas.³¹ Denna framställning kommer att fokusera på det första målet, det så kallade *försämringsförbudet*³².

2.4.1 Bedömning av vattenstatus

Det första steget i den adaptiva vattenplaneringen är att bedöma vattnets *ytvattenstatus*. Ytvattenstatus definieras i direktivet som en "*allmän benämning på statusen hos en ytvattenförekomst som bestäms av dess ekologiska status eller dess kemiska status, beroende på vilkendera som är sämst*"³³. En bedömning av såväl den ekologiska som kemiska statusen måste alltså göras och det sämsta resultatet avgör vattnets totala status.

Den ekologiska statusen klassificeras på en femgradig skala utifrån olika kvalitetsfaktorer som anges i bilaga II och V till ramvattendirektivet.³⁴ De i bilagorna angivna kvalitetsfaktorerna utgör enbart faktorer som medlemsstaterna ska iaktta vid bedömningen, men det är upp till medlemsstaterna själva att bestämma värdena för de olika kvalitetsfaktorerna. Gränsvärdena anges alltså inte i direktivet vilket är en skillnad från regleringen för kemisk status.³⁵

Ytvattnets *kemiska status* bedöms utifrån ett dotterdirektiv³⁶ till ramvattendirektivet där de värden som ska uppnås för att nå en viss status finns angivna. Till skillnad från den ekologiska statusen finns det för den kemiska bara två nivåer, antingen så uppnås de

---

³¹ Art. 4.7 ramvattendirektivet och Michanek och Zetterberg (2017), s. 187

³² Förbudet att försämma framgår i art. 4.1.a.i ramvattendirektivet och jag kommer fortsättningsvis att kalla det *försämringsförbudet*.

³³ Art. 2.17 ramvattendirektivet.

³⁴ Louka (2008), s. 58.

³⁵ Olsen Lundh (2016), s. 207.

³⁶ Europaparlamentets och rådets direktiv 2008/105/EG av den 16 december 2008 om miljökvalitetsnormer inom vattenpolitikens område och ändring och senare upphävande av rådets direktiv 82/176/EEG, 83/513/EEG, 84/156/EEG, 84/491/EEG och 86/280/EEG, samt om ändring av Europaparlamentets och rådets direktiv 2000/60/EG, EUT L 348, 24.12.2008, s. 84–97.

uppställda gränsvärdena vilket ger god kemisk status eller inte.³⁷ Eftersom gränsvärdena anges i direktivet är de direkt bindande.³⁸

2.4.2 Antagande av kvalitetskrav

När statusen på ytvattnet fastställts är nästa steg i den adaptiva cykeln att fastställa kvalitetskrav för varje enskild vattenförekomst i avrinningsdistriktet.³⁹ Utgångspunkten är de mål som ställts upp i art. 4 ramvattendirektivet, det vill säga bland annat att ytvattenstatusen inte får försämrans och att god ytvattensstatus ska uppnås.⁴⁰ Hur kvalitetskraven konkret utformas beror på vilken status vattenförekomsten har bedömts ha och gällande de kemiska faktorerna finns som nämnt specifika värden angivna av EU att förhålla sig till i förvaltningsplanen.

2.4.3 Upprättande av åtgärdsprogram

För att uppnå de i steg två antagna miljömålen ska medlemsstaterna upprätta åtgärdsprogram för varje vattendistrikt.⁴¹ Åtgärdsprogrammen utgör en del av förvaltningsplanen och syftar till att uppfylla de antagna miljömålen. Ramvattendirektivet anger relativt detaljerade anvisningar för hur dessa ska utformas men detta behandlas inte i denna uppsats.

2.5 Försämringsförbudet i art. 4.1.a.i ramvattendirektivet

Den adaptiva vattenplaneringen syftar till att undvika en försämring av ytvattenstatusen. Det är detta försämringsförbud som nu ska behandla. Försämringsförbudet kräver att "[medlemsstaterna] genomför alla åtgärder som är nödvändiga för att förebygga en försämring av statusen i alla ytvattenförekomster [...]"⁴². Kravet på medlemsstaterna är alltså att förhindra en försämring av vattnets kemiska och ekologiska status.⁴³ Av formuleringen om att *alla åtgärder ska genomföras* följer att det inte är försämringen som sådan som är förbjuden utan underlåtenheten att förhindra en försämring. Formuleringen *förebygga* innebär ett krav på aktivt handlande från medlemsstaterna.⁴⁴

---

³⁷ Michanek och Zetterberg (2017), s. 188.

³⁸ Olsen Lundh (2016), s. 210.

³⁹ Michanek (2016), s. 354.

⁴⁰ Art. 4.1.a.i-iv ramvattendirektivet.

⁴¹ Art. 4 och 11 ramvattendirektivet.

⁴² Art. 4.1.a.i ramvattendirektivet

⁴³ Jmf. definitionen av *ytvattenstatus* i art. 2.17 ramvattendirektivet.

⁴⁴ Olsen Lundh (2016), s. 221f.

2.6 Weserdomen

Jag ska nu kort redogöra för den s.k. *Weserdomen*⁴⁵ eftersom den är mycket betydelsefull för tolkningen av miljömålen i ramvattendirektivet.⁴⁶ Bakgrunden till domen var tre muddringsprojekt i den nordtyska floden Weser där betänkligheter uppstod gällande projektens överensstämmande med ramvattendirektivets försämringsförbud.⁴⁷ Utifrån de frågor som EU-domstolen fått konstaterade den att art. 4.1.a.i-iii ramvattendirektivet ska tolkas så att ”[*medlemsstaterna*] är skyldiga att inte lämna tillstånd till ett projekt när projektet kan orsaka en försämring av en ytvattenförekomst status [...]”⁴⁸.

Förhandsavgörandet har i doktrin och av myndigheter tolkats som att miljömålen i art. 4.1.a.i-iii är bindande.⁴⁹ Eftersom ytvattenstatusen utgörs av både vattnets ekologiska och kemiska status innebär uttalandet att även de ekologiska miljömålen är bindande.⁵⁰ Denna tolkning var innan *Weserdomen* inte självklar eftersom flera medlemsstater, däribland Sverige, tolkat direktivet som att enbart de kemiska miljömålen är bindande eftersom det för dessa finns specifikt angivna värden i dotterdirektivet att förhålla sig till. Eftersom det för de ekologiska miljömålen däremot är upp till medlemsstaterna själva att ange målvärden utifrån kvalitetsfaktorerna i ramvattendirektivet har det tolkats som att dessa inte är bindande vilket alltså *Weserdomen* motsäger.⁵¹ Domen tydliggör också att miljömålen inte bara är ett verktyg för vattenmyndigheterna i den adaptiva vattenplaneringen utan ska tillämpas vid tillståndsgivning av enskilda projekt.⁵²

---

⁴⁵ Mål C-461/13, Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland eV mot Förbundsrepubliken Tyskland, Meddelad 2015-07-01. (Fortsättningsvis *Weserdomen*)

⁴⁶ Michanek och Zetterberg (2017), s 192.

⁴⁷ *Weserdomen*, p. 16-28.

⁴⁸ *Weserdomen*, p. 51.

⁴⁹ Se bl.a. Michanek och Zetterberg (2017), s. 192, Olsen Lundh (2016), s. 222 och *Följder av Weserdomen - analys av rättsläget med sammanställning av domar*, Havs- och Vattenmyndighetens rapport 2016:30, s. 7.

⁵⁰ Se art. 4.1.a.i och art. 2. 17 ramvattendirektivet samt Michanek och Zetterberg (2017), s. 192

⁵¹ Michanek och Zetterberg (2017), s 192

⁵² Havs- och Vattenmyndighetens rapport 2016:30, s. 8.

3. Svensk reglering

Jag övergår nu till den svenska regleringen där den viktigaste rättskällan är miljöbalken⁵³ (MB).⁵⁴ Balken är indelad i 32 kapitel där det första anger de övergripande målen för miljölagstiftningen, *hållbar utveckling*, vilka ska genomsyra tillämpningen av hela miljöbalken.⁵⁵

3.1 De allmänna hänsynsreglerna

Andra kapitlet miljöbalken har rubriken *Allmänna hänsynsregler m.m.* och räknar upp en rad materiella miljökrav med ett vitt tillämpningsområde. Syftet med hänsynsreglerna är att ställa krav på verksamheter för att skydda miljön. De är inte tänkta att formellt förbjuda verksamheter även om de i praktiken kan leda till kostnader som gör det svårt att bedriva verksamheten.⁵⁶

3.1.1 Tillämpningsområde och genomslag

Hänsynsreglerna gäller var och en som bedriver en verksamhet eller vidtar en åtgärd som inte är av försumbar betydelse.⁵⁷ De är rättsligt bindande.⁵⁸ Sitt genomslag får hänsynsreglerna bland annat genom de krav på ansökan om tillstånd och myndigheters omprövning av tillstånd.⁵⁹ Det är den som bedriver en verksamhet som har bevisbördan för att hänsynsreglerna iakttas vid en sådan ansökan.⁶⁰

3.1.2 Rimlighetskravet

Hänsynsreglernas utformning i kombination med övriga bestämmelser i miljöbalken innebär att alla krav som är nödvändiga för att uppfylla hänsynsreglerna ska kunna ställas på en verksamhet. Men för att undvika en ineffektiv användning av ekonomiska resurser finns det ett tak för vad som kan krävas i form av ett *rimlighetskrav* i 2 kap. 7 § 1 st. MB.

Rimlighetskravet innebär att en avvägning ska göras mellan kostnaden för verksamhetens

---

⁵³ Miljöbalk (1998:808).

⁵⁴ Michanek och Zetterberg (2017), s. 21.

⁵⁵ 1:1 MB och Michanek och Zetterberg (2017), 96.

⁵⁶ Michanek och Zetterberg (2017), s.111.

⁵⁷ 2:1 MB.

⁵⁸ Prop. 1997/1998:45 Miljöbalk, del 1, s. 201.

⁵⁹ Michanek och Zetterberg (2017), s. 107.

⁶⁰ 2:1 MB.

åtaganden och den förväntade miljönyttan i det enskilda fallet. För att inte vara orimliga måste hänsynskraven vara miljömässigt motiverade.⁶¹ Det är verksamhetsutövaren som har bevisbördan för att ett krav är orimligt betungande.⁶²

3.1.3 Gränsvärdesnormers begränsning på rimlighetsavvägningen

Utöver kostnaden och miljönyttan finns det i rimlighetsavvägningen ytterligare en aspekt att ta hänsyn till, nämligen miljö kvalitetsnormer. Vad miljö kvalitetsnormer är förklaras nedan⁶³, men redan nu kan sägas att det finns olika typer av miljö kvalitetsnormer varav en är *gränsvärdesnormer*⁶⁴. I 2 kap. 7 § 2 st. MB anges det att trots att ett krav enligt första stycket är orimligt så ska det likväl ställas om det behövs för att följa en gränsvärdesnorm. Det är tillräckligt att det finns en *risk* för att en gränsvärdesnorm inte uppfylls för att begränsningen ska slå in.⁶⁵ Dock blir begränsningen i rimlighetsavvägningen bara tillämplig om det *behövs*.⁶⁶ Detta innebär att krav som följer av hänsynsreglerna men som enligt rimlighetsavvägningen i första stycket 7 § bedöms vara orimliga, inte får ställas om det inte behövs, exempelvis för att en verksamhets påverkan är nästintill obetydlig.⁶⁷ Om det finns ett åtgärdsprogram ska detta vara avgörande i behovsbedömningen.⁶⁸ Regleringen i andra stycket gäller både vid tillståndsansökningar och vid omprövning.⁶⁹

3.2 Tillståndspliktiga verksamheter

3.2.1 Verksamheter som påverkar vattenkvalitén

Hänsynsreglerna gäller som nämnts alla typer av verksamheter.⁷⁰ Miljöbalken har dock många specialbestämmelser för speciella typer av verksamheter. Av intresse för framställningen är tillståndspliktiga verksamheter. Dessa kan vara exempelvis *miljöfarlig verksamhet* eller *vattenverksamhet*.⁷¹ Av utrymmesskäl redogörs inte närmare för dessa men jag vill nämna att båda typer av verksamheter kan påverka ytvattenkvalitén. Till exempel kan

---

⁶¹ Michanek och Zetterberg (2017), s. 132.

⁶² A.a., s. 131f.

⁶³ Jmf. avsnitt 3.3.

⁶⁴ Se 5:2:1 MB.

⁶⁵ Prop. 2009/10:184 Åtgärdsprogram och tillämpningen av miljö kvalitetsnormer, s. 73.

⁶⁶ 2:7:2 MB.

⁶⁷ Prop. 2009/10:184, s. 73.

⁶⁸ 2:7:2 MB.

⁶⁹ Olsen Lundh (2016), s.76

⁷⁰ 2:1 MB.

⁷¹ Se 9 respektive 11 kap. MB.

en fabrik, som är en miljöfarlig verksamhet släppa ut gifter i en sjö och ett vattenkraftverk som utgör en vattenverksamhet påverka den biologiska mångfalden i en flod.

3.2.2 Tillståndsprövning

Att en verksamhet är tillståndspliktig innebär att den behöver tillstånd för att få påbörjas. Ett meddelat tillstånd har villkor i form av miljökrav som ställs på verksamheten kopplade till de allmänna hänsynsreglerna.⁷² Tillstånd har rättskraft vilket skyddar verksamhetsutövaren från ändrade villkor i de frågor som prövats i tillståndsprövsprocessen.⁷³

3.2.3 Återkallelse av tillstånd

Trots tillståndets rättskraft finns det ibland möjlighet att återkalla tillstånd. Det kan ske om exempelvis miljön påverkas väsentligt mer än vad man förutspått vid prövningstillfället. Det finns däremot ingen möjlighet att idag återkalla tillstånd på grund av överträdelse av miljökvalitetsnormer.⁷⁴ Myndigheters möjlighet att återkalla tillstånd används i praktiken mycket sällan.⁷⁵

3.2.4 Omprövning av tillstånd

Utöver återkallelse finns det möjlighet till omprövning. Varken omprövnings- eller återkallelseinstitutet ger dock myndigheten en *skyldighet* att ingripa utan bara en *möjlighet*.⁷⁶ Omprövning kan alltid ske efter tio år.⁷⁷ Under särskilda förutsättningar, exempelvis om verksamheten bidrar till att en miljökvalitetsnorm inte följs, kan det även ske tidigare. Detta förutsatt att det rör *en verksamhet av någon betydelse*.⁷⁸ Omprövningen utgår ifrån de allmänna hänsynsreglerna och kan resultera i förändrade, upphävda eller nya villkor. De nya villkoren får dock inte *avsevärt försvåra* bedrivandet av verksamheten.⁷⁹ Detta innebär att en verksamhet inte får ges så stränga villkor som kanske egentligen skulle behövas för att följa

---

⁷² 16:2 MB och Michanek och Zetterberg (2017), s. 397.

⁷³ 24:1 MB och Michanek och Zetterberg (2017), s. 417.

⁷⁴ 24:3 MB.

⁷⁵ Michanek och Zetterberg (2017), s. 419.

⁷⁶ Bengtsson, Bertil, Bjällås, Ulf, Rubenson, Stefan och Strömberg, Rolf, Kommentar till 24 kap. 5 § MB, Zeteo, https://zeteo.nj.se/document/mbkomm_mbkavd4_s10_s1_s5, besökt 2018-04-12.

⁷⁷ 24:5:1:1 MB.

⁷⁸ 24:5:1:2 MB och Michanek (2016), s. 357.

⁷⁹ 24:5:5 MB.

en miljö kvalitetsnorm, om det innebär att det blir mycket svårare att bedriva verksamheten.⁸⁰ Trots de formella förutsättningarna för omprövning sker det dessutom mycket sällan.⁸¹

3.3 Miljö kvalitetsnormer

Tillståndsreglering och hänsynsreglerna handlar om att reglera enskilda utsläppskällor vilket är vad den svenska miljö rätten historiskt har fokuserat på. Men genom införandet av miljö balken och femte kapitlet om miljö kvalitetsnormer har Sverige också fått en typ av reglering som istället utgår från miljö ns behov.⁸² Miljö kvalitetsnormer antas antingen direkt av regeringen genom förordningar eller, om de följer av EU-reglering, efter delegering genom myndigheters föreskrifter.⁸³

3.3.1 Vad är en miljö kvalitetsnorm?

En miljö kvalitetsnorm är en föreskrift om kvaliteten på till exempel vatten som antas för att skydda människors hälsa eller miljö n.⁸⁴ Miljö kvalitetsnormerna kan meddelas för vissa geografiska områden eller för hela landet.⁸⁵ I 5 kap. 2 § MB anges de fyra kategorier av miljö kvalitetsnormer som finns. Dessa är gränsvärdesnormer, målsättningsnormer, indikativa normer och punkt-fyra-normer.^{86,87} *Gränsvärdesnormer* får enligt 1 p. i paragrafen inte under- eller överstigas och utgår från vad människor respektive miljö n tål. De sätter upp en förorenings- eller störningsnivå som inte får passeras efter en viss angiven tidpunkt.⁸⁸

Målsättningsnormer anger förorenings- och störningsnivåer som ska *eftersträvas*.⁸⁹ De ger alltså möjlighet att stätta upp gränser som ska hållas utan att dessa är rättsligt bindande så som gränsvärdesnormer.⁹⁰ *Indikativa miljö kvalitetsnormer* ställer krav på högsta eller lägsta förekomsten av bioindikatorer i en vattenförekomst.⁹¹

---

⁸⁰ Prop. 1997/98:45 del 2, s. 259.

⁸¹ Michanek (2016), s. 357.

⁸² Michanek och Zetterberg (2017), s. 164f.

⁸³ A.a., s. 166.

⁸⁴ 5:1 MB.

⁸⁵ 5:1:1 MB.

⁸⁶ I propositionen benämns de *andra normer* men jag använder uttrycket *punkt-fyra-normer*.

⁸⁷ Prop. 2009/2010:184, s. 40.

⁸⁸ 5:2:1:1 MB.

⁸⁹ 5:2:1:2 MB och prop. 2009/2010:184, s. 40.

⁹⁰ Michanek och Zetterberg (2017), s. 170.

⁹¹ 5:2:1:3 MB och Michanek och Zetterberg (2017), s. 167.

3.3.2 *Punkt-fyra-normer*

Den sista kategorin, *punkt-fyra-normer*, handlar om miljökrav som EU ställt på sina medlemsländer och som inte passar in i någon av de tre ovan nämnda kategorier av miljökvalitetsnormer.⁹² Till skillnad från gränsvärdesnormer som är tvingande och målsättningsnormer som är riktlinjer, saknas det en förklaring till vilken rättsverkan punkt-fyra-normer har. Naturvårdsverket yttrade därför i ett mål i Mark- och miljööverdomstolen att huruvida en punkt-fyra-norm är tvingande eller bara eftersträvansvärd, beror på utformningen av den förordning genom vilken EU-direktivet har implementerats.⁹³ En punkt-fyra-norm kan alltså vara tvingande som en gränsvärdesnorm, men på grund av utformningen av 2 kap. 7 § 2 st. MB behandlas den annorlunda eftersom det bara är gränsvärdesnormer som beaktas i rimlighetsavvägningen.⁹⁴

3.3.3 *Miljökvalitetsnormers genomslagskraft*

Miljökvalitetsnormer reglerar tillståndet i miljön.⁹⁵ Det är kommuner och myndigheter som ansvarar för att miljökvalitetsnormer följs och de är därför rättsligt bindande.⁹⁶ Däremot saknar miljökvalitetsnormer direkt rättslig verkan gentemot enskilda miljöpåverkare.⁹⁷ Miljökvalitetsnormer reglerar miljötillståndet men det är bara människor som kan styras genom lagregler. För att miljökvalitetsnormerna ska kunna förverkligas måste de därför kopplas till utsläppskällorna.⁹⁸ Detta sker genom tillståndsprövningar, myndigheters tillsyn och kommuners planläggning. Miljökvalitetsnormerna får också betydelse genom åtgärdsprogram och generella föreskrifter.⁹⁹ Även genom att överträdelse av en miljökvalitetsnorm kan utgöra skäl för omprövning av ett befintligt tillstånd får de betydelse för en verksamhetsutövare. Dessutom fungerar miljökvalitetsnormer som underlag för hur hänsynsreglerna ska tillämpas vid bestämmandet av villkor i enskilda tillståndsprövningar.¹⁰⁰

---

⁹² Prop. 2009/2010:184, s. 40.

⁹³ Naturvårdsverkets yttrande (2010-07-02) i mål M 1881-09 i Mark- och Miljödomstolen. Dnr 526-6044-09.

⁹⁴ Olsen Lundh (2016), s. 63 och avsnitt 3.1.3.

⁹⁵ Michanek och Zetterberg (2017), s. 164.

⁹⁶ 5:3 MB och Olsen Lundh (2016), s. 63.

⁹⁷ Prop. 2009/10:184, s. 38.

⁹⁸ Detta kallas *operationalisering* och har utförligt behandlats av Gipperth (1999).

⁹⁹ 5:4-6 MB.

¹⁰⁰ Prop. 2009/10:184, s. 46.

3.4 Sveriges implementering av ramvattendirektivet

Ramvattendirektivet har i svensk rätt främst implementerats genom 5 kap. MB, förordning (2004:660) om förvaltning av kvalitén på vattenmiljön (vattenförvaltningsförordningen) och föreskrifter från bland annat Havs- och vattenmyndigheten (HaV) och Sveriges geologiska undersökning.¹⁰¹ Uppdelningen i avrinningsområden har i Sverige resulterat i fem vattendistrikt.¹⁰² Varje vattendistrikt förvaltas av en vattenmyndighet det vill säga en länsstyrelse som utsetts för respektive distrikt.¹⁰³ Det är vattenmyndigheterna som ansvarar för att den adaptiva vattenplaneringen genomförs.¹⁰⁴ Vattenmyndigheternas klassificering av ytvattenstatusen grundas på föreskrifter från HaV som för den ekologiska statusen antagit olika *bedömningsgrunder* baserade på bilaga V i ramvattendirektivet.¹⁰⁵

Utifrån statusklassificeringen ska vattenmyndigheten ställa upp kvalitetskrav för de olika vattenförekomsterna.¹⁰⁶ I Sverige antas kvalitetskraven i form av miljökvalitetsnormer.¹⁰⁷ Syftet är att uppfylla ramvattendirektivets krav på icke-försämring och god ytvattenstatus.¹⁰⁸ Det finns som bekant olika typer av miljökvalitetsnormer och vid implementeringen av artikel 4 ramvattendirektivet har Sverige valt att göra skillnad mellan kravet på ekologisk respektive kemisk status. Kvalitetskrav rörande kemisk status är gränsvärdesnormer.¹⁰⁹ Kvalitetskrav på ekologisk status däremot utgör enligt ett förarbetsuttalande punkt-fyra-normer.¹¹⁰ Själva innehållet i de olika kvalitetskraven bestäms av vattenmyndigheterna utifrån regeringens och HaV:s instruktioner.¹¹¹

Att miljömålen för ekologisk status utgör punkt-fyra-normer innebär att de inte har samma inverkan på tillståndsprövningar som gränsvärdesnormer har. Samtidigt framkom det i Weserdomen att även ekologiska miljömål ska vara bindande i varje tillståndsprövning. Detta

---

¹⁰¹ Michanek och Zetterberg (2017), s. 186.

¹⁰² 5:10 MB och Langlet och Mahmoudi (2011), s. 252.

¹⁰³ 5:11:1 MB.

¹⁰⁴ 4:1 Vattenförvaltningsförordningen och Olsen Lundh (2016), s. 282.

¹⁰⁵ Havs- och vattenmyndighetens föreskrifter om klassificering och miljökvalitetsnormer för ytvatten (HVMFS 2013:19) och Olsen Lundh (2016), s. 287.

¹⁰⁶ Avsnitt 2.4.2.

¹⁰⁷ *Status, potential och kvalitetskrav för sjöar, vattendrag, kustvatten och vatten i övergångszon* En handbok om hur kvalitetskrav i ytvattenförekomster kan bestämmas och följas upp, Naturvårdsverkets handbok 2007:4, s. 15 och 1:1:1 vattenförvaltningsförordningen.

¹⁰⁸ Olsen Lundh (2016), 321f och 4:2 vattenförvaltningsförordningen.

¹⁰⁹ 4 :8b vattenförvaltningsförordningen.

¹¹⁰ Prop. 2009/10:184, s. 42.

¹¹¹ 4:8 vattenförvaltningsförordningen och Olsen Lundh (2016), s. 321.

har Mark- och miljööverdomstolen (MÖD) uppmärksammat ibland annat *Näckån-fallet*¹¹². Trots att andra stycket 7 § 2 kap. MB bara anger att gränsvärdesnormer ska kunna stoppa rimlighetsavvägningen vid tillståndsprövningar gav MÖD genom en unionsrättskonform tolkning, miljö kvalitetsnormer för ekologisk status samma verkan i fallet. MÖD menade att trots att Sverige implementerat dessa som punkt-fyra-normer finns det en skyldighet att tillämpa lagen i överensstämmelse med ramvattendirektivet.¹¹³

---

¹¹² Mark- och miljööverdomstolen mål M 6574-15, dom 2016-09-15.

¹¹³ M 6574- 15, s. 25.

4. Kritiken från EU-kommissionen

4.1 Överträdelseförfarandet

Kommissionen ansvarar för att övervaka att EU:s bestämmelser efterlevs.¹¹⁴ Om en medlemsstat inte följer EU:s krav kan kommissionen påbörja ett överträdelseärende enligt art. 258 FEUF. Överträdelseärenden är uppdelat i två faser, en *administrativ fas* och en *processfas*. Den administrativa fasen inleds med att kommissionen skickar en *formell underrättelse* till medlemsstaten i vilken den begär en förklaring till bristen på efterlevnad. Om kommissionen inte är nöjd med medlemsstatens svar skickas därefter ett *motiverat yttrande* som uppmanar till rättelse inom angiven tid. Om medlemsstaten inte är villig att följa kommissionens uppmaningar kan processfasen inledas med att kommissionen väcker talan om fördragsbrott i EU-domstolen.¹¹⁵

4.2 Om ramvattendirektivet och kommissionens kritik

Ramvattendirektivet skulle ha varit genomfört senast den 22 december 2003.¹¹⁶ Vid denna tidpunkt skulle alltså Sveriges lagstiftning ha stämt överens med ramvattendirektivets krav.¹¹⁷ Kommissionen fann dock att detta inte skett, vilket meddelades genom en formell underrättelse¹¹⁸ år 2007. Den formella underrättelsen pekar på en rad artiklar som Sverige inte implementerat korrekt. Kommissionen var inte nöjd med Sveriges svar varför kompletterande formella underrättelser skickades år 2010¹¹⁹, 2014¹²⁰ och 2016¹²¹. Därefter gick kommissionen år 2018 vidare i den administrativa processen genom ett *motiverat yttrande*¹²².

4.3 Vad i implementeringen av art. 4.1.a.i är det som kommissionen kritiserar?

Kommissionens kritik av Sveriges implementering av artikel 4.1.a.i ramvattendirektivet är flerdelad men det övergripande problemet är att miljömålen inte gjorts tillräckligt bindande i svensk lag.¹²³ Den första bristen gäller miljömålen för ekologisk status som enligt

---

¹¹⁴ Art. 17.1 FEU.

¹¹⁵ Art. 258 FEUF och *Kontroll av unionsrättens tillämpning*, Kommissionens Årsrapport 2016, COM (2017) 370 final, s. 19.

¹¹⁶ Art. 24.1 i ramvattendirektivet.

¹¹⁷ Langlet och Mahmoudi (2011), s. 34.

¹¹⁸ Formell underrättelse, 2007-11-14, Överträdelsennummer: 2007/2239, ref. SG(2007)D/206934.

¹¹⁹ Kompletterande formell underrättelse, 2010-03-22, ref. SG(2010)D/2835.

¹²⁰ Kompletterande formell underrättelse, 2014-11-27, ref. SG(2014)D/17632.

¹²¹ Kompletterande formell underrättelse, 2016-09-30, ref. SG(2016)D/14313.

¹²² Motiverat yttrande, 2018-01-25, ref. SG(2018)D/1495.

¹²³ Kompletterande formell underrättelse (2016), s. 15.

kommissionen och Weserdomen är rättsligt bindande men i svensk rätt har implementerats som punkt-fyra-normer. Detta anser kommissionen inte vara tillräckligt eftersom sådana miljökvalitetsnormer inte har samma rättsverkan som gränsvärdesnormer vid en tillståndsprövning.¹²⁴ Kommissionen anser att en korrekt implementering av direktivet kräver att miljömålen i art. 4 behandlas på ett liknande sätt som gränsvärdesnormer.¹²⁵

Den andra bristen handlar om omprövningsinstitutet och rör såväl punkt-fyra-normer som gränsvärdesnormer. Kommissionen kritiserar den svenska bestämmelsen om att en omprövning inte får leda till att verksamheten avsevärt försvåras. Detta omprövningstak innebär att de krav som behövs för att nå ramvattendirektivets mål inte kan ställas fullt ut. Vidare påpekar kommissionen att befintliga tillstånd inte kan återkallas för att uppfylla miljökvalitetsnormer vilket också är problematiskt.¹²⁶

---

¹²⁴ A.a., s. 17 och Motiverat yttrande (2018), s. 25.

¹²⁵ Kompletterande formell underrättelse (2016), s. 18.

¹²⁶ A.a., s. 18.

5. Regeringens proposition

Ovan har dagens lagstiftning i Sverige och på EU-nivå beskrivits. Jag kommer nu övergå till att behandla det lagförslag som kom i april 2018 i proposition 2017/18:243 *Vattenmiljö och vattenkraft*.¹²⁷ Om förslaget går igenom beräknas det träda ikraft 1 januari 2019.¹²⁸ En av propositionens utgångspunkter är ramvattendirektivet och EU-kommissionens kritik.¹²⁹ Propositionen är omfattande och jag kommer här bara behandla de delarna som är kopplade till min frågeställning.

5.1 Förbudsparagraf för vatten

Lagförslaget har både materiella och redaktionella förändringar. En redaktionell förändring är att undantagen från rimlighetsavvägningen i nuvarande andra stycket 7 § 2 kap. flyttas till 5 kap. MB. Innehållet förblir och kommer även fortsättningsvis bara omfatta gränsvärdesnormer. Däremot införs en viktig materiell förändring avseende just miljökvalitetsnormer för vatten genom en helt ny bestämmelse. Den nya paragrafen, fortsättningsvis kallad *förbudsparagrafen*¹³⁰, anger att en verksamhet eller åtgärd inte får tillåtas om den ”ger upphov till sådana ökade föroreningar eller störningar som innebär att vattenmiljön försämras på ett otillåtet sätt eller som har sådan betydelse att det äventyrar möjligheten att uppnå den status eller potential som vattnet ska ha enligt en miljökvalitetsnorm”¹³¹. Förslaget innebär att myndigheter vid en tillståndsprövning ska bestämma de villkor som ”[...] behövs för att verksamheten inte ska medföra en sådan försämring [...]”¹³². Detta innebär att tillräckligt stränga villkor för att undvika en försämring måste ställas, annars ska inte verksamheten tillåtas.¹³³

Miljökvalitetsmålen för ekologisk status verkar alltså förbli punkt-fyra-normer men specialregleras i förbudsparagrafen om vatten. Miljökvalitetsnormerna för kemisk status som idag utgör gränsvärdesnormer kommer även de regleras av förbudsparagrafen eftersom den nya motsvarigheten till andra stycket i 7 § 2 kap. MB inte omfattar miljökvalitetsnormer för vatten.

---

¹²⁷ Propositionen är avlämnad till riksdagen för behandling och befinner sig nu hos civilutskottet.

¹²⁸ Prop. 2017/18:243, s. 2.

¹²⁹ A.a., s. 74.

¹³⁰ Prop. 2017/18:243, s. 12 - förslag till 5:4 MB

¹³¹ A.a., s. 12 - förslag till 5:4 MB.

¹³² A.a., s. 12 - förslag till 5:4 MB.

¹³³ A.a., s. 194.

5.2 Omprövning

Även gällande omprövning föreslås ändringar. För det första kommer förbudsparagrafen som diskuterats i avsnitt 5.1 även att gälla vid omprövningar.¹³⁴ Detta innebär att en verksamhet kommer kunna omprövas på grund av att en miljökvalitetsnorm inte följs och när nya villkor ställs måste prövningsmyndigheten se till att vattenmiljön inte påverkas negativt i enlighet med förbudsparagrafen.¹³⁵

Därutöver införs en specialreglering för omprövningen av vattenverksamhet för elproduktion, alltså vattenkraftverk. Dessa ska ha moderna miljövillkor vilket innebär att de inte får ha tillstånd som är äldre än fyrtio år.¹³⁶ Detta ska åstadkommas genom en nationell omprövningsplan som både beaktar behovet av elproduktion och vattenmiljöhänsyn.¹³⁷ Eftersom den nationella omprövningsplanen ska följas begränsas möjligheten till omprövning utanför planen. Omprövning enligt 24 kap. 5 § MB ska bara kunna ske om *”omständigheten är så allvarlig att den inte tål att vänta”* tills planenlig prövning sker.¹³⁸ Regeringen uppskattar att omprövningen av alla vattenverksamheter enligt den nationella planen kommer att ta 20 år.¹³⁹

Allt kommer dock inte ändras. Bestämmelsen som innebär att villkor vid en omprövning inte får ändras så mycket att en verksamhet avsevärt försvåras kommer att finnas kvar, men under en ny paragrafbeteckning.¹⁴⁰ En intressekonflikt verkar härmed uppstå mellan den nya förbudsparagrafen och denna begränsning i omprövningsrätten. Vilken bestämmelse har företräde i en situation där ramvattendirektivet kräver att en omprövad verksamhet får så stränga krav att verksamheten avsevärt försvåras? Avseende vattenkraftverk föreslår propositionen ett undantag till regeln om att verksamheten inte avsevärt får försvåras, genom att sådana villkor ska vara tillåtna om det är nödvändigt för att följa en miljökvalitetsnorm.¹⁴¹ Som den föreslagna lagtexten är utformad är det dock svårt att avgöra om detta undantag enbart gäller vattenkraftverk eller alla verksamheter som kan påverka att en

---

¹³⁴ Prop. 2017/18:243, s. 12 – förslag till 5:4 MB.

¹³⁵ Jmf. 24:5:1:2 MB och Prop. 2017/18:243, s. 12.

¹³⁶ Prop. 2017/18:243, s. 16 – förslag till 11:27 MB.

¹³⁷ A.a., s. 12 – förslag till 11:28 MB.

¹³⁸ A.a., s.16, 30 – förslag till 11:27 och 24:11 MB.

¹³⁹ A.a., s. 117.

¹⁴⁰ Se 24:5:5 MB och Prop. 2017/18:243, s.28f – förslag till 11:9 MB.

¹⁴¹ Prop. 2017/18:243, s. 29 – förslag till 24:10:2 MB.

miljökvalitetsnorm inte följs. Undantaget är dock placerat som andra stycke i en paragraf vars första stycke specifikt handlar om vattenkraftverk vilket tyder på att det är ett undantag till första stycket och alltså enbart gäller denna typ av verksamhet.

Den sista förändringen som ska behandlas är att det kommer att bli möjligt att återkalla tillstånd på grund av att miljökvalitetsnormer inte följs.¹⁴² Precis som möjligheten att meddela villkor som avsevärt försvårar en verksamhet verkar denna möjlighet dock enbart gälla vattenkraftverk då bestämmelsen är placerad som tredje stycke i samma paragraf.

---

¹⁴² Prop. 2017/18:243, s. 29 – förslag till 24:10:3 MB.

6. Analys

6.1 Vad är det kommissionen kritiserar?

Den första frågan jag ska försöka besvara är varför kommissionen kritiserar Sveriges implementering av artikel 4.1.a.i ramvattendirektivet. Detta har till stor del behandlats ovan, men jag ska här försöka sammanfatta problemet. Utgångspunkten för kritiken är att Sverige inte har gjort miljömålen i artikel 4.1.a.i tillräckligt bindande. Detta trots att de ska vara bindande vilket också visats i Weserdomen som klarlagt att inga tillstånd till projekt får lämnas i strid med miljömålen.¹⁴³ Samtidigt har Sverige i enlighet med ramvattendirektivet satt upp kvalitetskrav i form av rättsligt bindande miljökvalitetsnormer vars efterlevnad kommuner och myndigheter ansvarar för.¹⁴⁴ Frågan blir då varför miljömålen inte blir tillräckligt bindande i svensk rätt.

6.1.1 Miljömålen för ekologisk status är punkt-fyra-normer

En första orsak är att de ekologiska miljömålen implementerats som punkt-fyra-normer. Punkt-fyra-normer kan enligt Naturvårdsverket vara av bindande gränsvärdeskaraktär.¹⁴⁵ De får också betydelse i en tillståndsprövning eftersom prövningsmyndigheten beaktar dessa vid framtagandet av villkoren i tillståndet.¹⁴⁶ Dock innebär rimlighetsavvägningen i 2 kap. MB att hänsyns krav som ur ett miljöperspektiv vore att föredra, kan bedömas vara orimliga ur ett kostnad-nytt-perspektiv. Det är här gränsvärdesnormer har en särskild ställning eftersom även ”orimliga” krav kan ställas på en verksamhet om det är nödvändigt för att uppfylla en gränsvärdesnorm.¹⁴⁷ Detta förstärkta skydd gäller inte punkt-fyra-normer av gränsvärdeskaraktär.¹⁴⁸ Genom rimlighetsavvägningen kan en verksamhet därför tillåtas trots att den hotar att försämra ytvattenstatusen i strid med ekologiska miljökvalitetsnormer. Detta anser jag vara problematiskt ur ett miljörättsligt perspektiv, alltså utifrån skyddsaspekten av miljörätten, eftersom syftet med miljökvalitetsnormerna är att begränsa miljöpåverkan vilket inte nuvarande lagstiftning säkerställer. Dessutom strider det mot Weserdomens förbud mot att meddela tillstånd som försämrar vattenstatusen och som inte ger utrymme för en kostnadsavvägning.

---

¹⁴³ Jmf. avsnitt 2.6.

¹⁴⁴ Jmf. avsnitt 3.3.3

¹⁴⁵ Jmf. avsnitt 3.3.2.

¹⁴⁶ Jmf. avsnitt 3.3.3.

¹⁴⁷ Jmf. avsnitt 3.1.3.

¹⁴⁸ Jmf. avsnitt 3.3.2.

Vidare bör poängteras att inte heller den ställning miljömålen för ekologisk status fått i MÖD:s praxis gör dem tillräckligt bindande i EU-rättens mening. Visserligen gav MÖD genom en unionsrättskonform tolkning miljö kvalitetsnormer för ekologisk status samma verkan som gränsvärdesnormer i en tillståndsprövning.¹⁴⁹ Detta räcker dock inte för ett korrekt införlivande av ramvattendirektivet eftersom direktiv måste implementeras i form av lagstiftning och inte bara följas i praktiken.¹⁵⁰ De ekologiska miljömålen är alltså inte tillräckligt bindande.

6.1.2 Omprövning av tillstånd

Den andra delen av kommissionens kritik rör möjligheten att påverka befintliga verksamheter. Överträdelse av miljö kvalitetsnormer utgör inte skäl till återkallelse av tillstånd vilket kommissionen är kritisk till. Vidare kritiseras miljöbalkens begränsning i möjligheten att ställa nya villkor vid en omprövning. Visserligen kan nya villkor utifrån de allmänna hänsynsreglerna ställas vid en omprövning men de nya villkoren får inte resultera i att verksamheten avsevärt försvåras. Detta är problematiskt med tanke på ramvattendirektivets bindande miljö mål om icke-försämring av ytvattenstatusen. Om det för att uppnå en miljö kvalitetsnorm för vatten skulle behöva ställas krav som gör att verksamheten avsevärt försvåras tillåts inte detta.¹⁵¹ Därmed ger inte svensk rätt miljömålen den bindande verkan som ramvattendirektivet föreskriver.

Jag vill här nämna ytterligare ett problem kopplat till omprövning som inte uttryckligen framgår av kommissionens kritik, men som jag anser strider mot ramvattendirektivet. Det handlar om att Sverige endast mycket sällan omprövar verksamheter vilket delvis beror på att myndigheter inte är skyldiga att ompröva verksamheter när omprövningsskäl föreligger, utan bara har en rätt att göra det.¹⁵² Detta är problematiskt i förhållande till ramvattendirektivets idé om en adaptiv vattenplanering där nya miljö kvalitetsmål ska ställas upp vart sjätte år. Utan omprövning får de nya målen inte genomslag gentemot befintliga verksamheter som påverkar vattenkvalitén. Jag anser att detta strider mot ramvattendirektivets försämringsförbud som innefattar en skyldighet att vidta alla nödvändiga åtgärder för att

---

¹⁴⁹ Jmf. avsnitt 3.4

¹⁵⁰ Jmf. avsnitt 2.1.

¹⁵¹ Jmf. avsnitten 3.2.4 och 4.3.

¹⁵² Jmf. avsnitt 3.2.4.

förebygga en försämring av ytvattenstatusen.¹⁵³ Jag anser att Sverige borde lägga tydligare krav på myndigheterna att ompröva befintliga verksamheter för att uppfylla denna skyldighet.

6.2 Kommer regeringens lagförslag att lösa problemen?

Jag ska nu försöka besvara min andra fråga nämligen om regeringens lagförslag kommer att leda till en mer korrekt implementering av ramvattendirektivet. Detta görs genom att jag jämför kommissionens kritik med de lagändringar som presenterats i proposition 2017/18:243. Eftersom lagförslaget i skrivande stund bara är någon vecka gammalt finns det ännu inga kommentarer till det i doktrin. Min diskussion kommer därför helt att utgå från min egen tolkning av propositionen.

6.2.1 Miljömålen för ekologisk status ska bli bindande

På kritiken om att miljö kvalitetsnormer för ekologisk status inte är tillräckligt bindande har regeringen hittat en annan lösning än den kommissionen föreslagit. Istället för att göra dem till gränsvärdesnormer införs den nya förbudsparagrafen i 5 kap. MB.¹⁵⁴ Den är formulerad som ett totalförbud för myndigheter att meddela tillstånd till åtgärder i strid med försämringsförbudet vilket jag anser passar bra ihop med de krav som Weserdomen ställer. Lagförslaget ger dessutom ett ännu starkare miljöskydd än gränsvärdesnormerna har idag. Enligt gällande lag kan gränsvärdesnormer bara påverka en rimlighetsavvägning avseende de allmänna hänsynsreglerna om det *behövs*. Om påverkan bara är obetydlig anger propositionen att det inte ska behövas.¹⁵⁵ I teorin kan det alltså finnas tillfällen då en myndighet anser att andra stycket inte behöver tillämpas exempelvis på grund av ett befintligt åtgärdsprogram. Med den nya regleringen kommer man inte att kunna tillåta ens ett obetydligt överskridande av en miljö kvalitetsnorm om det kan påverka ytvattenstatusen.

6.2.2 Lagförslag gällande omprövning

Den andra delen av kommissionens kritik handlar om omprövning.¹⁵⁶ Här föreslås flera ändringar. Å ena sidan införs den ovan diskuterade förbudsparagrafen som innebär att myndigheter vid en omprövning måste ställa alla villkor som behövs för att undvika en

---

¹⁵³ Jmf. avsnitt 2.5.

¹⁵⁴ Jmf. avsnitt 5.1.

¹⁵⁵ Jmf. avsnitt 3.1.3.

¹⁵⁶ Jmf. avsnitt 4.3.

försämrad vattenmiljö. Miljökvalitetsnormer för vatten blir därmed bindande parametrar vid omprövning i överensstämmelse med direktivets krav. Samtidigt kvarstår bestämmelsen om att nya villkor inte får innebära att verksamheten avsevärt försvåras. Detta gör att förbudsregelns genomslagskraft vid omprövning blir svagare, i vart fall gällande andra verksamheter än vattenkraftverk. Jag tycker att detta är problematiskt eftersom tanken med omprövning ur ett miljörättsligt perspektiv är att de villkor som behövs för att skydda miljön, exempelvis vattenkvalitén, ska kunna ställas trots att det finns ett rättskraftigt tillstånd. Men i och med att omprövningstaket behålls kommer detta inte alltid vara möjligt och ramvattendirektivets krav kommer då inte att uppnås.

Vidare föreslår propositionen specialregler för vattenkraft. En nationell plan för omprövning upprättas vilken syftar till att skapa moderna miljövillkor.¹⁵⁷ Ur ett miljöperspektiv är det positivt att förslaget innebär att alla vattenkraftverk med äldre tillstånd ska omprövas eftersom detta idag sker för sällan. Samtidigt är den nationella planen långsiktig och verksamheter tillåts ha tillstånd som är upp till 40 år gamla. Beroende på hur den nationella planen utformas kan det alltså ta lång tid tills alla vattenkraftverk har villkor som motsvarar ramvattendirektivets miljömål. Detta passar inte med ramvattendirektivets sexårscykler. Dessutom innebär förslaget en begränsning i möjligheten att ompröva vattenkraftverk utanför den nationella planen. Detta är problematiskt ur ett miljörättsligt perspektiv där miljöskydd utgör en viktig del. Syftet med omprövning är att uppdatera de rättskraftiga tillståndens villkor när det behövs för att skydda miljön. Men med det nya förslaget kommer omprövning bara kunna ske om särskilda skäl föreligger. Det kommer alltså inte längre räcka med att exempelvis en miljökvalitetsnorm överskrids vilket jag anser motverkar en korrekt implementering av ramvattendirektivet.

En annan specialregel för vattenkraft är att även villkor som avsevärt försvårar verksamheten får ställas vilket är nödvändigt för att uppfylla ramvattendirektivets krav. Även om det i förhållande till skyddet av miljön är positivt att undantaget införs är det problematiskt att undantaget troligtvis bara kommer gälla vattenkraft och inte alla verksamhetstyper. Samma sak gäller möjligheten att återkalla tillstånd på grund av att en miljökvalitetsnorm inte följs som införs för vattenverksamheter. Det är behövligt ur miljösynpunkt men borde gälla alla typer av verksamheter.

---

¹⁵⁷ Jmf. avsnitt 5.2.

6.3 Avslutande reflektioner

Sammanfattningsvis tror jag att regeringens förslag kommer att förbättra Sveriges implementering av ramvattendirektivet. Dock är det en nackdel att vissa delar av förslaget bara kommer att gälla vattenkraftverk eftersom även andra typer av verksamheter kan påverka vattenmiljön. Jag anser att den svenska lagstiftningen skulle behöva gå ännu längre för att fullt ut implementera ramvattendirektivet. Exempelvis borde det bli möjligt att utan hänsyn till verksamhetsutövaren ställa nya villkor vid en omprövning även på andra typer av verksamhet än vattenkraft, till exempel på jordbruk och industri som orsakar vattenskadliga utsläpp. Visserligen skulle en sådan förändring försvåra verksamhetsutövares långsiktiga planering och investeringar men ramvattendirektivet och Weserdomen ger inte utrymme för att beakta dessa intressen på det sättet som Sverige gjort i nuvarande utformning av lagstiftningen. Miljömålen är bindande och verksamheter som strider mot dessa får inte tillåtas oavsett påverkan på verksamhetsutövares ekonomi. Såväl ramvattendirektivet som miljön behöver därför att miljöskyddet får gå före för att undvika en försämring av Sveriges ytvattenstatus.

7. Käll- och litteraturförteckning

7.1 Tryckta källor

7.1.1 EU-rättsligt tryck

Kontroll av unionsrättens tillämpning, Kommissionens Årsrapport 2016, COM (2017) 370 final.

7.1.2 Offentligt tryck

RFR1 2011/12 Biologisk mångfald i rinnande vatten och vattenkraft – En uppföljning.

Prop. 1997/98:45 Miljöbalk, del 1 och 2.

Prop. 2009/10 Åtgärdsprogram och tillämpningen av miljö kvalitetsnormer.

Prop. 2017/18:243 Vattenmiljö och vattenkraft.

7.1.3 Rättsfall

Mark- och miljööverdomstolen mål M 6574-15, dom 2016-09-15.

Mål C-461/13, Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland eV mot Förbundsrepubliken Tyskland, Meddelad 2015-07-01.

7.1.4 Övrigt

Följder av Weserdomen - analys av rättsläget med sammanställning av domar, Havs- och Vattenmyndighetens rapport 2016:30.

7.2 Otryckta källor

Formell underrättelse, 2007-11-14, Överträdelensnummer: 2007/2239, ref. SG(2007)D/206934.

Kompletterande formell underrättelse, 2010-03-22, ref. SG(2010)D/2835.

Kompletterande formell underrättelse, 2014-11-27, ref. SG(2014)D/17632.

Kompletterande formell underrättelse, 2016-09-30, ref. SG(2016)D/14313.

Naturvårdsverkets yttrande (2010-07-02) i mål M 1881-09 i Mark- och Miljödomstolen. Dnr 526-6044-09.

Motiverat yttrande, 2018-01-25, ref. SG(2018)D/1495.

7.3 Elektroniska källor

Bengtsson, Bertil, Bjällås, Ulf, Rubenson, Stefan och Strömberg, Rolf, Kommentar till 24 kap. 5 § MB, Zeteo <https://zeteo.nj.se/document/mbkomm_mbkavd4_s10_s1_s5>, besökt 2018-04-12.

7.4 Litteratur

Bernitz, Ulf & Kjellgren, Anders, *Europarättens grunder*. Sjätte upplagan, Norstedts juridik, Stockholm 2018.

Frisk, Johan, Framtidens vatten flödar fritt, *Hav & Vatten*, Havs- och vattenmyndigheten, nr. 4, 2015, s. 24-28.

Gipperth, Lena, *Miljö kvalitetsnormer: en rättsvetenskaplig studie i regelteknik för operationalisering av miljömål*, Avhandling, Uppsala 1999.

Kleinman, Jan, 'Rättsdogmatisk metod', i: Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*. Studentlitteratur, Lund 2013, s. 21-45.

Langlet, David & Mahmoudi, Said, *EU:s miljö rätt*, Tredje upplagan. Norstedts juridik, Stockholm 2011.

Louka, Elli, *Water law & policy: governance without frontiers*. Oxford University Press, Oxford 2008

Michanek, Gabriel, 'EU:s adaptiva vattenplanering och svenska miljö rättsliga traditioner', i: Bugge, H. C., Indreberg, H., Syse, A., Tverberg, A., (red.), *Lov, liv och laere: Festskrift til Inge Lorange Backer*. Universitetsforlaget, Oslo 2016, s. 352-365.

Michanek, Gabriel & Zetterberg, Charlotta, *Den svenska miljö rätten*, Fjärde upplagan, Iustus, Uppsala, 2017.

Reichel, Jane, 'Eu-rättslig metod', i: Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*. Studentlitteratur, Lund 2013, s. 109-140.

Status, potential och kvalitetskrav för sjö ar, vattendrag, kustvatten och vatten i övergångszon
En handbok om hur kvalitetskrav i ytvatten förekomster kan bestämmas och följas upp,
Naturvårdsverkets handbok 2007:4

Olsen Lundh, Christina, *Panta rei: om miljö kvalitetskrav och miljö kvalitetsnormer*, Havsmiljö institutet, Göteborg 2016.

Olsen Lundh, Christina, 'Four points on point four: Implementing Environmental Quality Standards in Sweden', i: Peter Wahlgren (red.), *Scandinavian Studies in Law Volume 59 - Environmental law*. Stockholm Institute for Scandinavian law, Stockholm 2014, s. 319-349.